

Nyilasok Miskolcon Kis József The Nyilas (Arrow Cross) in Miskolc

Kezdetek: a Festetics-féle nyilas párt

Az első években a Festetics Sándor-féle nyilas párt, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt jelenléte követhető nyomon Miskolcon, már 1934-ban alakulóban volt helyi szervezetük.¹ A párt miskolci szervezete élén, városvezetői minőségben, kezdetben Lenkey Géza állt, a vezetőséghez Markovich Péter, Bátor Gyula és Domján Gyula tartoztak.² A pártnak 1936-tól tagja volt Bartha Kálmán városi alkalmazott, aki később arra hivatkozott, hogy azért lépett be a pártba, hogy informálja az ott történekről Bródy Sándor törvényhatósági képviselőt.³

1937. február 7-én a pártnak már bizonyosan volt miskolci főkerülete, amelynek elnöke Markovich Péter, alelnöke Báthory Gyula kéményseprőmester, főügyésze dr. Hermann Imre volt. A párt hamar hallatott magáról. Február közepén ugyanis – ahogyan az 1919-ben betiltott *Huszádik Század* (1900–1919) folytatásaként 1936-tól megjelent *Századunk* c. folyóirat 1937 februári számának egyik cikkéből tudjuk – „üvöltöző, ízléstelen, uszító plakátok ezrei” lepték el a várost. A plakátokon a nagybankok, a kapitalisták, a szociáldemokraták, a liberálisok és legfőképpen a zsidó polgárság ellen uszítottak „alpári hangon”, „trágár szavakban”, pl.: „Reisingerné bugyogója a marxisták lobogója” – utalva Reisinger Ferenc miskolci szociáldemokrata vezető feleségére. A szociáldemokraták persze röpcédulával válaszoltak „Árulók vagy tudatlanok?” címmel, amely szerint „a miskolci nyilasok vezetője Markovics fűszerkereskedő, aki öt esztendeje vándorolt Magyarországra, alig tud magyarul, de az apósa egy német SA vezető, akinek közvetítésével gurul a berlini márka a nyilaspropaganda bugyellárisába”. A röpcédulákkal a február 19-én tartott nyilas rendezvényükre hívták fel a figyelmet, amelyet a Korona-szállóban tartottak. Az eseményen megjelentek debreceni, békési, mezőberényi, nyíregyházi és szegedi nyilasok is. „Ők kezdték a múlt őszön a miskolci nyilas verekedéseket”. A szálló felé nyilaskeresztes járőrök masíroztak, akik a belügyminiszteri rendelet ellenére – amely az egyenruha viselését a civileknek megtiltotta – német mintára egyenruhában meneteltek. A nagygyűlés botrányba fulladt. Reisinger Ferenc képviselő és felesége vezetésével ugyanis mintegy kétszáz főnyi szociáldemokrata munkás zúdult be a Korona-szálló kapuin és magasan lobogtatva szabályszerű belépőjegyeket félretolták a kapuőröket. A nagy tumultusban a „zsebekből pillanatok alatt kerültek elő boxerek, gumibotok, riasztópisztolyok, lövések dördültek el a márványfalak között”. A tíz perces verekedés során a szocdemek a kiégett villanykörtéket olajjal, az üres tojánhéjakat kátránnyal töltötték meg és ezekkel dobálták meg a nyilasokat. Mintegy 10 perc múlva gyalogosrendőrök osztaga jelent meg, amely heves kézitusa árán szétválasztotta a verekedőket. A szocdemek azonban a rendőri felszólítás ellenére sem távoztak és tovább dobálták a nyilasokat. Erre a rendőrök kardot rántva estek a munkásoknak és kiszorították őket az utcára. A lovas rendőrök a színházig, illetve a piactérig szorították vissza kardlapozás közepette a tömeget. A nyilasok később a nagyteremben megtartották nagygyűlésüket Festetics Sándor gróf vezetésével.⁴

¹ PAKSY 2007. 81.

² MNL BAZML XXV. 4. Nb. 66/1946. Bartha Kálmán kihallgatása. 1946. február 4.

³ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 66/1946. Bartha Kálmán kihallgatása. 1946. február 4.

⁴ A miskolci nyilas-dúlás véres vasárnapja! Kátrányostojással, olajos villanykörtével, bokszerrel, gumibotokkal, kardlapokkal, ököllel dühöngött egész nap a csata Miskolc, február 21. = *Századunk* (korábban: *Huszádik Század*) 12. (1937)/Február

A nyilaskeresztesek novemberben újabb nagygyűlést tartottak. Érdekes volt Svaszta Gyula debreceni képviselő beszéde, aki szerint „két óriás viaskodik, a nemzeti szocializmus és a marxizmus. De a szocializmus a nemzeti szocializmusban megújul.”⁵ 1937 februárjától 1938 augusztusáig a párt borsodi kerületvezetője dr. Hermann Imre miskolci ügyvéd volt. Hermann 1936 novembere óta szerepelt a pártban, mint a párt miskolci ügyésze. 1938 januárjában Miskolc székhellyel megalapították az Északmagyarországi Főkerületet, amelynek vezetője változatlanul Hermann volt. A párt taglétszáma igen alacsony volt, mindössze 300 tagot számlált. Hermann Imrét 1938 augusztusában, a Festetics-féle párt megszűnése után kizárták az egyesült nyilaskeresztes pártból. Hamisan azzal vádolták, a „Szálasi Ferenc hatalomátvétele és a katonai diktatúrára törő elemek” ellen ún. Reisinger memorandumot szerkesztett. Ebben a vád szerint a szakszervezeti munkássággal közös akciófront létesítését sürgette azon célból, hogy „'keresztény-nemzetiszocialista' parlamentáris munkásfrontot” teremtsen saját politikai törekvései szolgálatában. A hamisított „Reisinger-memorandum” ügyében – saját évtizedekkel későbbi nyilatkozata szerint – annyi volt az igaz, hogy mint a keresztényszocialista szakszervezet (Diósgyőri Társpengő, Consum Szövetkezet) ügyésze 1934-től együttműködött a nagy munkásszövetkezet választmányában helyet foglaló marxista szociáldemokrata választmányi tagokkal is.⁶

A Szálasi-féle nyilaskeresztes párt

Szálasi Ferenc 1935-ben alapította első pártját Nemzeti Akarat Pártja néven. A pártnak 1936 nyarán már bizonyosan volt miskolci szervezete.⁷ A pártot azonban 1937-ben betiltották. Ekkor Magyar Nemzeti Szocialista Párt, majd az 1938. évi ismételt betiltása után Nemzeti Szocialista Magyar Párt Hungarista Mozgalom néven folytatta működését, majd az újabb betiltás után, 1939. március 15-én Nyilaskeresztes Párt néven alakult újjá. A nyilaskeresztes pártra kezdettől fogva odafigyeltek a szociáldemokraták is, egyes iratok szerint a be is épültek közéjük, ha úgy tetszik „kriptoszociáldemokrata” férközött közéjük. Rónai Sándor miskolci szociáldemokrata vezér unokaöccse, Rónai János 1939-ben lett párttag azzal a céllal, hogy a nyilasokról informálja elvtársait. Rónai Sándorral, annak fiával, Rudolfal és Kopácsi Sándorral – a későbbi országos rendőrkapitánnyal – tartotta a kapcsolatot, s azt az 1944 októberi hatalomátvétel után is ápolta, sőt ekkor azt az utasítást kapta a szocdemektől, hogy minél magasabb pozíciót biztosítson magának.⁸

A Festetics-párttal való egyesülés után a Szálasi-féle pártban rövid ideig Hermann Imre volt a vezető, őt azonban 1938 augusztusában kizárták a pártból.⁹ Valószínűleg őt követte a városvezetői tisztségben Benedek Gyula nyugalmazott gimnáziumi tornatanár. Ekkor a párthelyiség az Újvilág (utóbb Vadnay Károly) utcában volt. Benedek városvezetőisége idején Koncz Béla lakatos és útmester volt városvezető-helyettes, Medgyessy Pál kazános pártszolgálat-vezető, Hás Márton szervezés-vezető.¹⁰

Az 1939. évi országgyűlési választáson csak a Magyar Élet Pártja és a Szociáldemokrata Párt tudott minden körzetben jelöltet indítani¹¹, ekkor tehát a Nyilaskeresztes Párt még nem volt Miskolcon jelentős politikai erő, csupán arra vonatkozóan vannak adataink, hogy a választást megelőzően a nyilasok szervezkedtek a diósgyőri gyárban.¹² 1940-ben ugyanakkor már némi erősödés figyelhető meg. Egy, a főispánnak készített politikai összefoglaló szerint Miskolcon a Magyar Élet Pártja és a Szociáldemokrata Párt mellett a Nyilaskeresztes Párt fejtett ki mozgalmi tevékenységet, a többi párt (pl. az FKGP) csak kereteiben állt fenn. A jelentés szerint nemrég még két nemzetiszocialista párt létezett, a nyilaskeresztesek mellett működött a Salló János-féle Nemzeti Front, amelynek tagjai – pártjuk 1940-es megszűnése után – a Szálasi-féle párthoz csatlakoztak. A nyilaskeresztes pártban pedig

⁵ DOBROSSY 2007. 70.

⁶ MNL BAZML XXV. 21/b. R. 1057/1974. Dr. Hermann Imre rehabilitációs kérelme. 1974. július 30.

⁷ PAKSY2007. 105.

⁸ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 3505/1946. Rónai János, Kopácsi Sándor és Rónai Sándor vallomása.

⁹ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 66/1946. Bartha Kálmán kihallgatása. 1946. február 4.

¹⁰ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Bánhegyi Dezső kihallgatása. 1945. június 4.

¹¹ DOBROSSY 2007.75.

¹² BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 32., 35. sz.

Miskolcon két frakció létezett. Az „előbb [1940. október végi megszűnéséig] magát Pálffy, Baky, Matolcsy, majd később vitéz Ruszkay vezetése alatt állónak valló miskolci pártcsoport megszűnt, s bejelentette csatlakozását a Szálasi Ferenc-féle nyilaskeresztes” szervezethez. Ugyancsak a jelentésből tudjuk: „a nyilasok a beszervezés terén jelentősebb eredményt nem tudtak itt felmutatni. Regisztrált taglétszámuk nem haladja meg a 400 főt, akik között túlnyomó a fiatal korosztályhoz tartozó iparos és munkás elem. A város intelligens rétege igen elenyésző számban van képviselve. Számottevő politikai tényező ma sincs a vezetőség soraiban. A pártnak tisztviselők körében elég jelentős szimpatizáló tábora van, különösen a kisebb tisztviselők soraiból, akik a párt uralomra jutásával remélik hosszú évek eredménytelen várakozása után előrehaladásukat. A nyilasokkal szimpatizálók száma körülbelül 3 ezerre tehető. Ezek közül választó alig a fele. A hivatalosan nyilas pártszervezetnek, illetve vezetőségnek sok gondot okoz a tőlük jelentős számban kivált szélsőségekre hajló elemek ellenzéki mozgalmának ellensúlyozása.”¹³

A Szálasi-féle nyilaskeresztes pártnak 1941. január 1-jétől dr. Terray István miskolci ügyvéd volt a városvezetője, aki csak azután lépett be a pártba, hogy hosszabb ideje többen is kapacitálták: legyen az elnökük. Terray tehát egyből városvezető lett, azonban nem hagyományos szerepet vitt a párt miskolci szervezete élén, nem foglalkozott tagtoborzással és beszédekkel sem tartott. Mint később a miskolci népügyészség megállapította, tevékenységét két cél határozta meg: egyrészt „ténykedését kimerítette az egymás ellen acsarkodó tagcsoportok békítgetése”.¹⁴ Így sikerült elérnie például, hogy dr. Hermann Imre, a Festetics-féle nyilas párt egykori vezetője 1942 tavaszán bocsánatot kért Szálasitól azért, mert 1938-ban – Szabó Dezső nyomán szabadon – a „Bécsi és moldvai hegyeken át prófétává gurult örménynek” nevezte őt. Hermann ekkor a párt miskolci csoportjának próbaidős tagja lett, azonban még az év folyamán, 1942 októberében pártbomlasztás vádjával kizárták a pártból.¹⁵ Terray tevékenységének másik jellegzetessége – mint a népügyészség 1946-ban megállapította – „az az erőlködés, hogy a szélsőséges elemeket a párt élére jutni ne engedje.”¹⁶ Nem szabad elfelejtenünk, még nem 1944-ben, a nyilas rémuralom idején járunk! Terray – a népügyészség későbbi megállapítása szerint is – kijelentette a németek bevonulását követő napon, hogy „«szégyellem azt is, hogy valaha nyilas voltam». Gyűlölte a németeket és a magyarság legnagyobb ellenségének tartotta őket... sokszor hallották a zsidó-ellenes törvények és rendelkezések ellen való kifakadását, mert azokat embertelennek, barbároknak tartotta.”¹⁷ Terray, miután felismerte, hogy a szélsőségekkel szemben tehetetlen, lemondott tisztségéről és a pártból is kilépett.

1942 őszétől a nyilaskeresztes párt városvezetője dr. Maholányi László nyugalmazott vasúti tanácsos volt. Tevékenységéről az iratok semmi érdemleges nem árulnak el, annyi bizonyos, hogy 1943. december 15-ig viselte a tisztséget, majd – a korábban a párt tagjai közül kizárt¹⁸ – Kóródy István úgyári tisztviselő, munkabeíró lett városvezető, akit 1940-ben vélhetően politikai tevékenysége miatt Nagykanizsára internálták.¹⁹ A helyettes városvezető tisztsége legtöbbször betöltetlen volt. A pártszolgálat vezetője végig Hajcsár Béla volt. A munkásság vezetője – a korábban szociáldemokrata párttag²⁰ – Felcsiki Antal volt. Az általános szervezés vezetője Salamon Ferenc építész, a pénztáros 1944. január 2-ig Kiss Lajos²¹, majd Sztruhala György volt.²² A városban kerületi szervezetek állítottak fel, így a III. kerület vezetője Bencze János volt, majd bevonulása után 1944 márciusától Bánhegyi Dezső.²³ Bánhegyi később újabb pozíciót kapott, 1944 októberében – Salamon helyett – az általános szervezés vezetője lett. Körzetvezetőként ismert továbbá Bodonyi László és Krajcsi János neve. A

¹³ BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 93. sz.

¹⁴ MNL BAZML XXV. 21/b. Bm. 1264/1958. A Miskolci Népügyészség 694/1946. sz. határozata.

¹⁵ MNL BAZML XXV. 21/b. R. 1057/1974. Dr. Hermann Imre rehabilitációs kérelme. 1974. július 30.

¹⁶ MNL BAZML XXV. 21/b. Bm. 1264/1958. A Miskolci Népügyészség 694/1946. sz. határozata.

¹⁷ MNL BAZML XXV. 21/b. Bm. 1264/1958. A Miskolci Népügyészség 694/1946. sz. határozata.

¹⁸ 5 évi börtönre ítélték dr. Maholányi László volt nyilas városvezetőt = *Szabad Magyarország* 1945. aug. 5.

¹⁹ MNL BAZML VII. 51/b. IV. 2612/1945.

²⁰ Ki ment el és ki jött vissza? Beszámoló a megszökött miskolci nácikról és azokról, akiket nem tudtak magukkal hurcolni = *Szabad Magyarország* 1945. jan. 14.

²¹ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 28/1945.

²² MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Bánhegyi Dezső kihallgatása. 1945. június 4.

²³ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Bánhegyi Dezső kihallgatása. 1945. június 4.

később Miskolchoz csatolt településeken is többnyire megalakultak a helyi pártszervezetek. A hejőcsabaiak vezetője Miskéri Ferenc kereskedő volt.²⁴ Diósgyőrben Lengyel Gyula lett 1944 augusztusában a község helyettes vezetője.²⁵ Perecesen Meggyesi Pál volt 1941 januárjától a nyilas községvezető, s a hatalomátvétel után át is vette a község politikai irányítását.²⁶ Egy kihallgatási jegyzőkönyv tanúsága szerint „a nyilasság Hámor községben nem létezett”.²⁷

A párt ifjúsági vezetője 1943-ban Hermann Tibor (még az év decemberében megyei helyettes ifjúsági vezető lett), 1944 márciusától augusztus 23-ig Nagy Sándor volt.²⁸ A párt megyei központja 1943. január 7-én a Győri kapu 123. sz. alatti helyiségben volt, ekkor azonban a katonai állomásparancsnokság vette igénybe. Lefoglalása miatt Vajna Gábor országgyűlési képviselő tett panaszt.²⁹ Ez azonban eredménytelen lehetett, új megyei „Húségháza” után kellett nézniük, amit végül 1944 februárjában Mezőkövesden avattak fel, valószínűleg nem függetlenül attól, hogy a mozgalom ott igen erős volt, s a párt megyei vezetője, dr. Király Béla³⁰ mezőkövesdi orvos volt.³¹

1943-ban a diósgyőri vasgyárban együttműködés alakult ki a különböző baloldali mozgalmak és a nyilasok között, bár valószínűleg nem szervezett formában. Egy jelentés szerint 1943. június 19-én a diósgyőrvasgyári munkásság küldöttségét fogadta az iparügyi miniszter, amelynek egyaránt tagjai voltak keresztényszocialisták, szociáldemokraták és nyilaskeresztesek. Követeléseik elsősorban a bérrendezést és az életkörülmények javítását célozták.³²

A rendőri jelentés szerint 1943 szeptemberében a Nyilaskeresztes Párt helyi vezetői tovább folytatták „felvilágosító és agitációs” munkájukat a baloldali mozgalom tevékenységének ellen-súlyozására. Az országos pártvezetés központi kiküldöttjei útján intenzív kapcsolatot tartott fenn a borsodi szervezettel. A párt megyei szervezetének miskolci helyiségében 1943. szeptember 19-én Simon Kálmán központi vezetőségi tag tartott előadást, amelyben elsősorban külpolitikai kérdésekkel foglalkozott, s bátorította a helyi vezetőket, higgyenek a németek győzelmében és ezt a hitet minél szélesebb körben terjesszék is.³³

1943-ban Szálasi a vasgyárban tett látogatást, este pedig Menner Ödön vasgyári gyógyszerész lakásán vett részt a tiszteletére rendezett vacsorán. Egy 1945-ös történet szerint maguk a miskolci nyilas vezetők ekkor elmeorvossal figyeltették meg Szálasit. Olyan híresztelések kerültek ugyanis szárnyra, hogy vezérük bolond, de a miskolciak az ellenkezőjéről győződtek meg.³⁴

²⁴ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 429/1945. Jelentés Hegyi Lajos nyilas ügyében. 1945. augusztus 18.

²⁵ MNL BAZML XXIV. 202/b. Miskolci Népbíróság ítélete Lengyel Gyula ügyében.

²⁶ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 127/1946. Miskolci Népbíróság ítélete Meggyesi Pál ügyében.

²⁷ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 100/1947. Kubinyi Elemér kihallgatása. 1946. július 2.

²⁸ MNL BAZML XXIV. 202/b. 10941/1946. Miskolci Népbíróság Nb. 274/1946. sz. ítélete Hermann Tibor ügyében; MNL BAZML XXIV. 202/b. Miskolci Népbíróság ítélete Nagy Sándor ügyében.

²⁹ BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 333.

³⁰ Dr. Király Béla már az 1939-es választásoknál is a nyilaskeresztes párt egyik prominense volt, s neve felmerült mint lehetséges országgyűlési képviselőjelölt. (vö.: BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 24. sz. (99.)

³¹ BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 252. sz. (444.)

³² MNL BAZML XXXV. 133/a. M. kir. rendőrség diósgyőri kapitánysága jelentése a munkásmozgalmakkal kapcsolatos helyzetről. 1943. július 9.

³³ BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 252. sz. (414.)

³⁴ Bolond, vagy „vezér”? Elmeorvossal figyeltették meg a nyilasok Szálasit a vasgyári vacsorán. A gyár kirablásának megdöbbentő részletei = *Felvidéki Népszava* 1945. okt. 17.

1944: a felkészülés időszaka

Magyarország 1944. március 19-i német megszállás megelőzően nem sokkal járt városunkban Szálasi Ferenc országos pártvezető. Február 20-án ugyanis bizalmas megbeszélést folytatott a „Nemzetség-szervezet” vezetőségével. Elégedetlenségének adott hangot amiatt, hogy Miskolcon eredménytelen volt „az intelligencia körében végzett szervezési tevékenység. [...] Lelkükre kötötte a vezetőknek, hogy iparkodjanak a város polgári és intelligens társadalmi rétegét is bevonni a mozgalomba.”³⁵ A miskolci vezetőség ennek hatására úgy döntött, hogy a szervezési mozgalom fellendítése érdekében minden pénteken ideológiai ismertetéseket fognak rendezni az agitációs munkában résztvevő tagok részére. A miskolci vezetőségi értekezleten úgy döntöttek, hogy – ahogy eddigi „támadó akciókkal” többször tették – minden egyes alkalommal, ha budapesti szociáldemokrata exponensek jönnének Miskolcra, mindent el fognak követni, hogy itteni szereplésüket megakadályozzák. Ezt a feladatot a szervezet kebelében levő „Pártszolgálatos” csoport tagjai útján kívánták végrehajtani.³⁶

1944. március 19-én a „megszálló német csapatok 23 óra körül érkeztek a városba, a Gestapoval megerősítve. Lefoglalták az iskolákat és zárt, csak engedéllyel megközelíthető körzeteket alakítottak ki.”³⁷ Számos baloldalt tartóztattak le – köztük Rónai Sándort –, majd sor került a pártok betiltására. Március 28-án a szociáldemokrata párt³⁸, júniusban a szakszervezetek, a Független Kisgazda Párt és a Magyar Paraszt Szövetség betiltása³⁹ történt meg, majd 1944. augusztus 24-én sor került a kormánypárti, illetve szélsőjobboldali pártok betiltására is. A belügyminiszter feloszlatta a Magyar Élet Pártja, a Magyar Megújulás Pártja, a Nyilaskeresztes Párt és a Magyar Nemzeti Szocialista Párt (Pálffy-Baky-csoport) miskolci szervezeteit.⁴⁰

1944. június közepén megtörtént a miskolci, illetve megyei zsidóság bevasonírozása és többségében Auschwitzba történő irányítása, majd szeptemberben bontogatni kezdte szárnyait a MOKÁN, szeptember 21-én a diósgyőri újgyárban béketüntetésre került sor.⁴¹ A betiltásokat, deportálásokat természetesen még nem a Nyilaskeresztes Párt intézte, de tagjai igyekeztek aktivizálni magukat. Papp Kálmán a városi alkalmazottak körében olyan zsidóellenes légkört teremtett, hogy az izraelita alkalmazottak már szólni sem mertek.⁴²

A Szálasi-féle nyilasok mellett 1944 közepén jelentkezett egy másik nemzetiszocialista társaság is. 1944 május-júniusában a Rác Jenő és Imrédy Béla által vezetett, alakulóban lévő nemzetiszocialista pártszövetség Pálffy-féle disszidens nyilas alcsoportja próbált Miskolcon szervezkedni. Névleges vezetőjük a Festetics-féle párt egykori első embere, dr. Hermann Imre volt. Szervezkedésük azonban a Szálasi-párt ellenakciója és a bombatámadások miatt kudarcba fulladt.⁴³

A nyilas rémuralom

Horthy Miklós kormányzó eredménytelenül kiugrási kísérlete nagy riadalmat és várakozást keltett szerte az országban. „A főispáni hivatalban október 15-én 17 óra 15 perckor a Belügyminisztériumból távmondattal érkezett: 'Az egész ország területén mindennemű szórakozóhely, színház, mozi azonnali beszüntetését elrendelem'. A rendkívüli állapotnak megfelelően szesztilalmat és este 8 óra utáni kijárási tilalmat írtak elő. A rendeleteket Borbély Maczky országmozgósítási kormánybiztos nevében továbbították Eger, Rimaszombat, Balassagyarmat és Léva főispánjainak.”⁴⁴ „A Nyilaskeresztes Párt emberei közben mozgolódni kezdtek, s már az esti órákban megjelent a város utcáin a nyilas fegyveres

³⁵ BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 252. sz. (444.)

³⁶ BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 252. sz. (444.)

³⁷ TARCAI 2005. 258.

³⁸ DOBROSSY 2007. 80.

³⁹ DOBROSSY 2007. 81.

⁴⁰ MNL BAZML IV. 1901/b. 440/1944.

⁴¹ DOBROSSY 2007. 82.

⁴² MNL BAZML XXV. 6. Nb. 556/1945. Ries Sándor bírósági tanúvallomása.

⁴³ MNL BAZML XXV. 21/b. R. 1057/1974. Dr. Hermann Imre rehabilitációs kérelme. 1974. július 30.

⁴⁴ BERÁNNÉ NEMES 1971. 30.

őrzőjárt. Borbély Maczky főispán a hivatalában sietett, s berendelte a vármegyei és a városi tisztviselőket – már akiket a szokatlan időben (vasárnap este!) el tudtak érni. Nem sokkal később azonban megjelent a vármegyei épületében két német tiszt, s Borbély Maczkyt kivezették az épületből. A lefolyt tárgyalás menete nem ismeretes, de ezután nem vállalt hivatali. [Borbély Maczky ugyanis] Szálasiékkel, a nyilaskeresztes mozgalommal nem rokonszenvezett, tőle telhetőleg korlátozta tevékenységüket, csupán bizonyos időszakokban a munkásmozgalommal szemben engedett nekik teret.⁴⁵ Borbély Maczky Emil nem csupán nem vállalt hivatali, mint az 1945-ös igazolóbizottsági iratokból kiderül, október 15-én este letartóztatták.⁴⁶ Mellette éjszaka, majd az azt követő napokban a magyar és német hatóságok számos személyt fogtak le, jobb- és baloldali értelműeket egyaránt, de honvédségi vezetőket is. A letartóztatásokat október 15-én éjjel a Gestapo végezte, de segítségükre voltak a nyilasok is.⁴⁷

Miskolcon a nyilasok 1944. október 16-án reggel vették át a hatalmat. A részletek nem ismertek, adatainak alapján dr. Király Béla megyevezető, dr. Jakab Ferenc, Kóródy István, dr. Demes Béla, Felcsiki Antal villanyszerelő és Papp Kálmán városi kistisztviselő vezetésével történt meg a hatalomátvétel.⁴⁸ Szálasi Ferenc megbízására hivatkozva dr. Király Béla mint Miskolc törvényhatósági jogú város és Borsod vármegye főispánja lépett fel.⁴⁹ Megbízására, beiktatására, leváltására vonatkozó irat a kutatás során nem került elő, így valószínűsíthetően csupán Szálasi szóbeli megbízása útján járt el. Király Béla azonnali hatállyal elmozdította dr. Gálffy Imre miskolci polgármestert, és a polgármesteri hatáskör ellátásával dr. Demes Béla műszaki tanácsost bízta meg.⁵⁰ Polgármester-helyettes Papp Kálmán lett. Kinevezése valószínűleg azonnal megtörtént, az első irat – amelyen helyettes polgármesterként szerepel – október 18-i keltezésű.⁵¹

A nyilaskeresztes párt ugyanis a hatalomátvétel folytatta működését, sőt kezdettől fogva az egyértelműen az állampárti berendezkedés jegyeit mutatta. Tették ezt annak ellenére, hogy a belügyminiszter csak október 19-én adta ki a párt politikai tevékenysége folytatásának engedélyezéséről szóló rendeletét. A pártállami jelleget csak erősítette az az október 24-i belügyminiszteri rendelet, amely előírta a közigazgatási hatóságok, a közbiztonsági szervek és a Nyilaskeresztes Pártszolgálat együttműködését.⁵² A változásokat jól mutatja az is, hogy dr. Király Béla főispánként a nyilas párttagok számára külön fogadónapot tartott, szerdánként kizárólag párttársai fordulhattak hozzá ügyes-bajos dolgaikkal.⁵³ Természetesen a pártállami berendezkedés külsődleges jegyekben is megjelent: Király Béla főispán kötelezővé tette a középületek nemzeti színű és hungarista zászlókkal való ellátását, valamint minden egyes irodahelyiségben Szálasi Ferenc arcképének elhelyezését.⁵⁴ Hasonló szellemben fogant dr. Demes Béla 1944. október 25-i rendelkezése, amely a Horthy Miklós teret Szálasi Ferenc térére nevezte át. Indoklása szerint az „október hó 15-én elhangzott gyászos emlékmű proklamáció, mely Nemzetünket az örök halál karjaiba taszította volna, méltatlanná tett Horthy Miklóst arra, hogy róla utcát nevezünk el. Ezért elrendelem, hogy az eddig Horthy Miklós nevét viselő teret, nemzetünk megmentőjéről: Szálasi Ferenc térnek nevezük el.”⁵⁵

⁴⁵ BERÁNNÉ NEMES 1971. 31.

⁴⁶ MNL BAZML XVII. 407. 956/1945.

⁴⁷ MNL BAZML XXIV. 202/b. Nb. 500/1945. sz. ítélet Lengyel Gyula ügyében.

⁴⁸ Ki ment el és ki jött vissza? Beszámoló a megszökött miskolci nácikról és azokról, akiket nem tudták magukkal hurcolni = *Szabad Magyarország* 1945. jan. 14.

⁴⁹ MNL BAZML IV. 1901/b. 491/1944.

⁵⁰ MNL BAZML XVII. 406. 154/1945. (Demes Béla 1899-ben született Kisborosjenőn. Mérnökként szerzett doktorátust, majd Argentínában dolgozott. 1932-ben Miskolcon vette feleségül Weidlich Idát. 1934-ban közreműködésével készült el az új avasi kilátó. 1944-ben városi műszaki tanácsos volt.)

⁵¹ MNL BAZML IV. 1906/b. 43539/1944.

⁵² BERÁNNÉ NEMES 1971. 31.

⁵³ MNL BAZML IV. 802/b. 1159/1944.

⁵⁴ MNL BAZML IV. 802/b. 1107/1944.

⁵⁵ MNL BAZML IV. 802/b. 1161/1944.

Október 19-én változás történt az alispáni tisztségben is. Dr. Király Béla főispán rendelkezése értelmében dr. vitéz Mikuleczky Gyulától a Nyilaskeresztes Párt ajánlása alapján dr. Jakab Ferenc, Miskolc város aljegyzője vette át az alispáni hivatal vezetését.⁵⁶ Bár Jakabot városi aljegyzőnek már június 26-án⁵⁷ kinevezték Nagyváradra, a belügyminiszter hatálytalanította a rendelkezést, így Miskolcon maradhatott. Minthogy az államfő személyében változás állt be, a tisztviselőknek Szálásira kellett letenniük a hivatali esküt. A ceremóniát október 20-án végezték, a megyei tisztviselők dr. Jakab Ferenc alispánnak, a városiak dr. Demes Bélának tették le esküjüket.⁵⁸

Később változás állt be a főispáni tisztségben, az új főispán dr. Pütkösti Mihály, Szálasi régi harcostársa lett, aki házassága révén került Miskolcra, s ügyvédként dolgozott. Esetében már törekedtek a jogszerűsége – már amennyire a rendszer esetében egyáltalán beszélhetünk erről. Október 28-án iktatták be Miskolc és Borsod megye főispáni székébe, emellett október 25-től a miskolci VI. és VI. hadtest országmozgósítási kormánybiztosa is volt. Beiktatása nem ünnepélyes ceremóniák között történt. Pütkösti „a mai időkre való tekintettel minden ünnepség mellőzését kérte és így bár szerény keretek, de annál bensőségesebb melegség és tenni, alkotni akarás megnyilatkozása jellemezte első hivatali bemutatását.” Pütkösti egyben a VI. és VI. hadtest mozgósítási kormánybiztosa is lett. Beiktatásakor Pütkösti beszédében közölte: „nem a zsidókérdést, hanem a magyar kérdést kell megoldani. Az eddig hozott zsidótörvény csak a zsidóknak biztosította jogait, de végeredményben nem a kívánt eredményeket hozta meg.”⁵⁹ Pütkösti főispáni kinevezése nem jelentette automatikusan a korábbi „főispán”, dr. Király Béla háttérbe szorítását, Király a pártban változatlanul fontos szerepet töltött be megyevezetőként.⁶⁰

A kezdetek nem sok jóval kecsegtettek. A szovjet csapatok megállíthatatlanul közeledtek, így a vég már kezdettől fogva kétségtelen volt. Emellett probléma volt az ellátással, só, cukor, tej, ecet és gyufahiányról olvashatunk az újságban, valamint arról, hogy hatalmas problémát okoz a menekült-áradat. Sor került a jogok szűkítésére is. Az október 19-i újságban jelent meg a rendelkezés az esti kijárási tilalomról, valamint a gyülekezési, összejövetele és csoportosulási tilalomról.⁶¹

A nyilaskeresztes párt

A hatalomátvétel után változás állt be a Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom miskolci szervezete életében. A városvezető Kóródy István maradt, aki novemberben már megyei munkarendvezető is volt.⁶² Új vezetőként Krajcsi János lett a pártszolgálat helyettes vezetője, Tavass László állományvezető, Novotnik Ferenc, Répás Jolán pedig a szociális osztálynak voltak a vezetői.⁶³ A párt első felhívása október 24-én jelent meg az újságban, amelyben felszólították a „Hungarista testvéreket”, hogy jelentkezzenek a Rákóczi utca 1. sz. alatti párhelyiségben szolgálattételre.⁶⁴ Mint egyedüli párt külön rovatot kapott az egyetlen miskolci napilapban, a „Magyar Jövő”-ben. A rovat először október 26-án jelent meg, ebben titokzatos módon felszólították a férfi párttagokat, hogy „saját érdekükben” jelentkezzenek a párt szervezési osztályán, a női tagok pedig szociális szolgálat céljából a női csoport vezetőjénél. Felhívásukban külön kitértek az erdélyi menekültekre, s felhívták tagjaikat, hogy akik 1-3 éjszakáig szállást tudnak biztosítani a menekültek részére, jelentkezzenek a párt szociális vezetőjénél.⁶⁵

⁵⁶ MNL BAZML IV. 810/b. 20650/1944.

⁵⁷ MNL BAZML IV. 1901/b. 387/1944.

⁵⁸ Reggel fél 8-tól délután fél 4-ig tart a hivatal a városházán. a vármegyei és városi tisztviselők letették az esküt = *Magyar Élet* 1944. okt. 21.

⁵⁹ Pütkösti Mihály dr. Miskolc és Borsod új főispánja = *Magyar Élet* 1944. okt. 29.

⁶⁰ Dr. Király Béla 1944. október 30-án tűnt fel ismét ebben a minőségében a *Magyar Élet* hasábjain, mint a „Hazarúlók!” c. cikk szerzője = *Magyar Élet* 1944. okt. 30.

⁶¹ Este kilenctől reggel ötig nem szabad az utcákon közlekedni = *Magyar Élet* 1944. okt. 19.

⁶² Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Miskolci Szervezetének Hírei = *Magyar Élet* 1944. nov. 9.

⁶³ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Bánhegyi Dezső kihallgatása. 1945. június 4.

⁶⁴ *Magyar Élet* 1944. okt. 24.

⁶⁵ Nyilaskeresztes párt Hungarista Mozgalom Miskolci Szervezetének Hírei = *Magyar Élet* 1944. okt. 26.

A párttagokat fegyveres, karszalagos pártszolgálatra kötelezték. A pártszolgálatosok őrszolgálatot láttak el (pl. a posta előtt), de részt vettek az üzletek kiárusításában, valamint az internáltaknak Szilvásváradra történő kísérésében is. Október-novemberben csendőrök és nyilas pártszolgálatosok a Lyukó-völgyben bujkáló baloldali érzelműek és munkaszolgálatosok felkutatásában vettek részt, ennek során egy csendőr és egy munkaszolgálatos megsebesült.⁶⁶

Kezdetben a pártszolgálatosok fegyverviselési engedély nélkül látták el feladatukat, október 27-én a főispán úgy rendelkezett, hogy jegyzékben közöljék velük azok adatait, akik számára fegyverviselési engedélyt szükséges beszerezni, s a jövőben „kizárólag a fegyvertartási engedéllyel rendelkező testvérek lesznek fegyverrel elláthatóak”.⁶⁷ Később a karszalag viselésének szabályait szigorították. Bánhegyi Dezső általános szervezési vezető felhívással fordult a párttagokhoz, amely szerint október 31-től már csak „azon testvérek viselhetnek karszalagot és teljesíthetnek pártszolgálatot, vagy járhatnak el ügyekben, akiknek karszalagja a városvezető vagy helyettesének körbélyegzőjével van ellátva.”⁶⁸

Utóbb a nyilasok már nem csak maguk közé toboroztak embereket. A Hungarista Mozgalom Borsodmegyei Munkarend Vezetője október 31-én felhívással fordult a lakossághoz, amelyben minden 17 és 50 év közötti férfit felszólított, hogy csatlakozzon a magyar SS-csaphoz.⁶⁹ Mindezek mellett különösnek tűnhet, hogy a párt november 5-ére matinét is tervezett, amelyen a tervezet szerint – más programok mellett – dr. Király Béla megyevezető kívánt beszédet tartani.⁷⁰ Az egyébként ingyenes rendezvényről nem tudni, hogy megtartották-e, erről a korabeli sajtó nem emlékezett meg.

A politikai ellenfelek eltávolítása

1944. október 15-én szerte az országban, így Miskolcon is, tömeges letartóztatásokra került sor. Ezt természetesen csak jól előkészített módon volt lehetséges végrehajtani. A fővárosi „gyári nyilas megbízottak már október elején utasítást kaptak rá, hogy aláírva, lebélyegezve küldjék be a baloldali munkások névsorát a főkerületnek. Ezek a listák végül Vajna Gáborhoz jutottak. Jóváhagyás után a névsorok visszakérültek a pártszolgálatosokhoz, és ezek alapján fogtak hozzá a baloldali munkások letartóztatásához.”⁷¹ Ahogy a fővárosban, úgy történhetett Miskolcon is, a szervezettség arra utal, hogy itt is előre elkészített és jóváhagyott lista alapján működhettek. Október 15-én és az azt követő napokban a magyar és német hatóságok számos, többnyire baloldali személyt tartóztattak le, s utána többüket a szilvásváradra internálótáborba szállították. Így Diósgyőr területéről 16 fő került Szilvásváradra, köztük Kerner Antal, Csacsovszky József és Poprádi Pál szociáldemokrata vezetők.⁷² A letartóztatások mértékét mutatja, hogy az alispán azok végrehajtására október 20-án a VII. csendőrkerület nyomozó alosztály-parancsnokságától 20 fő karhatalom kirendelését kérte a miskolci „baloldali pártállásukról ismert egyének őrizetbe vételéhez”.⁷³ Letartóztatásba került a MOKÁN több tagja, köztük Barbai Ferenc.⁷⁴

⁶⁶ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 287/1948. Miskolci Népbíróság ítélete Jánosik Endre ügyében.

⁶⁷ MNL BAZML IV. 802/b. 1159/1944.

⁶⁸ Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Miskolci Szervezetének Hírei = *Magyar Élet* 1944. okt. 31.

⁶⁹ Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Miskolci Szervezetének Hírei = *Magyar Élet* 1944. okt. 31.

⁷⁰ Vasárnap délelőtt Hungarista Matiné lesz a színházban = *Magyar Élet* 1944. nov. 4.

⁷¹ VINCELLÉR 1996. 21.

⁷² BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981. 291. sz. (505.); Ki ment el és ki jött vissza? Beszámoló a megszökött miskolci náciokról és azokról akiket nem tudták magukkal hurcolni = *Szabad Magyarország* 1945. jan. 14.

⁷³ MNL BAZML IV. 802/b. 1123/1944.

⁷⁴ BERÁNNÉ NEMES 1971. 32.

1944. október 15-én a német titkosrendőrség, a Gestapo hajtott végre letartóztatásokat, de segítségükre voltak a nyilasok, köztük Lengyel Gyula helyettes diósgyőri községvezető, aki más mellett részt vett az Oszip István lakásán tartott házkutatáson.⁷⁵ Október 15-én került őrizetbe dr. Dálnoky-Nagy Zoltán ügyvéd⁷⁶ és Rónai Sándor szociáldemokrata vezető, október 16-án Rácz Gábor kisgazda politikus. Október 17-én dr. Zsedényi Bélát tartóztatták le, majd Szilvásváradra internálták. Ugyanerre a sorsa jutott október 19-én Klein Gáspár vármegyei főlevéltárnok is.⁷⁷ Nem kímélték a katonai vezetőket sem: 1944. október 19-én Csedreki Andor nyilas pártszolgálatos két rendőr társaságában letartóztatta Szabó Sándor altábornagyot és Henkey Hőnig Vilmos tábornokot, akiket ezután internáltak.⁷⁸ Októberben sor került dr. Honti Béla volt polgármester-helyettes internálására is.⁷⁹

Zsidó üzletek, zsidó vagyon kiárúsítása

A városbíróság döntése alapján október 26-án reggel kezdődött meg az egykori zsidó tulajdonban lévő zárolt üzletek kiárúsítása, elsősorban a ruha- és textiltoltoké.⁸⁰ A zsidó üzletek kiárúsításával október 28-án dr. Krompaszky Géza aljegyzőt bízták meg. Krompaszky 1945-ös bírósági vallomása szerint a kiárúsításának az volt az oka, hogy a németek több üzletet feltörtek és benne lévő árukat teherautóval elszállították. Ennek megakadályozására rendelte el a főispán a kiárúsítást. A cél eszerint tehát az volt, hogy „inkább a szegény nép jusson hozzá az áruhoz, mintsem a német katonák elhordják”.⁸¹ Dr. Demes Béla polgármester utasítására kereskedők és hatósági közegek bevonásával bizottságokat alakítottak az egyes üzletek áruinak értékesítésére. „A főispán úgy rendelkezett, hogy a kiárúsítás anyagát elsősorban a szegényebb néprétegeknek kell nyújtani, miért is az árak 50 %-os árazását kell megjelölni. [...] Minden üzletben még nyilas fegyveres pártszolgálatosok is voltak, akik a rendre ügyeltek.”⁸²

Kezdetben a kiárúsítás botránys körülmények között történt. Az üzletekben „tumultuózus, ingerült és rendzavaró jelenségek” fordultak elő, így szabályozni kellett a kiárúsítás kivitelezését. Kezdetben ezért csak jeggyel lehet vásárolni, amit előző nap délután 4-től a városbíróság osztott ki. Minden üzletben más színű jeggyel lehetett vásárolni, minthogy hat üzlet nyitott meg, hat színű jegyet osztottak. A korabeli sajtó tájékoztatása szerint a „jegykérésnél lelkiismeretesen felülvizsgálják az igénylő családi és személyi szükségletét. Biztosítani kívánják ugyanis, hogy a felszabadult árukból a rászorultak igazságosan és arányosan részesüljenek.”⁸³

Az üzletek közül a Gerhardt, a Platner és a volt Sós üzletek árukészlete pár nap alatt elfogyott. Október 30-tól jegyek helyett már – két napra szóló – sorszámokat osztottak a városháza udvarán a Linoleum, a Widder és a Fischer Gerzson-féle volt zsidó üzletekhez. Rendelkezésük szerint a hadbavonultak hozzátartozói, a hadiözvegyek és a hadirokkantak igazolás esetén a legkisebb sorszámokat kapták.⁸⁴ A kiárúsításnál nagy valószínűség szerint történtek visszaélések a nyilasok részéről. Erre vall Kóródy István nyilas városvezető rendelkezése, amely megtiltotta a párttagok és családtagjaik részére a zsidó üzletekből történő vásárlást.⁸⁵ Ezt ellenőrizték is.

⁷⁵ MNL BAZML XXIV. 202/b. Nb. 500/1945. sz. ítélet Lengyel Gyula ügyében.

⁷⁶ MNL BAZML XVII. 407. 903. Dr. Dálnoky-Nagy Zoltán Borsod vármegye és Miskolc thj. Város tb. T. főügyésze, ügyvéd levele. 1945. július 3.

⁷⁷ MNL BAZML XVII. 407. 932/1945.

⁷⁸ MNL BAZML XXIV. 202/b. 6428/1947. Nb. 277/1946. sz. ítélet Csedreki Andor ügyében.

⁷⁹ KAPUSI 2005. 107.

⁸⁰ A megnyitott volt zsidó üzletekben mától kezdve csak jegyre lehet vásárolni. Megszüntetik a lehetetlen tolongást. Csak arányosan vásárolhatnak a rászorulóak a felszabadult árukból = *Magyar Élet* 1944. okt. 28.

⁸¹ MNL BAZML XXV. 6. Nb. 556/1945. Dr. Krompaszky Géza bírósági vallomása.

⁸² MNL BAZML XXV. 6. Nb. 556/1945. Dr. Krompaszky Géza bírósági vallomása.

⁸³ A megnyitott volt zsidó üzletekben mától kezdve csak jegyre lehet vásárolni. Megszüntetik a lehetetlen tolongást. Csak arányosan vásárolhatnak a rászorulóak a felszabadult árukból = *Magyar Élet* 1944. okt. 28.

⁸⁴ Sorszámok kiosztása a zsidóüzletekben való vásárláshoz = *Magyar Élet* 1944. okt. 28.

⁸⁵ Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Miskolci Szervezetének Hírei = *Magyar Élet* 1944. okt. 31.

A kiárusítás alatt lévő üzletekbe Demes Béla polgármester és Papp Kálmán helyettes polgármester megbízásából Bartha Kálmán járt ki ellenőrizni, hogy a nyilas párttagok visznek-e saját maguk részére csomagot, igazságosan végzik-e munkájukat, illetve azt, hogyan bánnak a sort álló néppel szemben.⁸⁶ Az utolsó napokban a zsidó ingóságokra is kiterjedt a kiárusítás. Papp Kálmán polgármester-helyettes felhívása jelent meg a zsidó lakásokban tárolt bútorok, konyhafelszerelési tárgyak és korlátolt mennyiségben rendelkezésre állt ruhaneműek kiosztásáról. Eszerint az ingóságokhoz ingyenesen, illetve megváltási díj ellenében lehetett hozzájutni. Ezúttal a lakáshivatalnál lehetett igénylőlapot leadni.⁸⁷ A ruhaneműket Demes polgármester utasítása alapján a sokgyermekes családoknak, a bombakárosultaknak és a menekülteknek kellett kiosztani. A bombakárosultak és menekültek térítés nélkül, a sokgyermekes családok a megállapított áron – vagyis a megállapított érték 5%-áért – kapták a ruhaneműket, amit kezelési költség címen kellett befizetniük.⁸⁸

Nyomozó csoport, letartóztatások, házkutatások, kivégzések

A hatalomátvétel után a nyilasok miskolci Hűség Házában, a Rákóczi utca 1. sz. alatti székházban külön nyomozó csoport működött, amelynek célja a szökött katonák és munkaszolgálatosok összeszedése volt. Vezetőjük az iratok alapján hivatalosan Kóródy István városvezető volt, de irányító szerepet igazán Gitta József, Krajcsi János gyári lakatos, Felcsiki Antal villanyszerelő és Szarka László műszerész töltött be. Tagjai között Ambrus Ferenc, Cseh Károly, Drótos Gyula kocsmáros, Dusza István asztalosmester, Dusza Béla, Hajcsár Béla, Landgráf Tibor és ifj. Papp Kálmán neve ismert.⁸⁹ A kihallgatásokat Dusza István, Gitta József, Hajcsár Gyula és Hajcsár Béla fogantatosították.⁹⁰ A csoport kapcsolatban állt a Gestapoval is, ahol a párt részéről Dingesz Lajos teljesített szolgálatot, mivel jól tudott németül.⁹¹

Az adatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a nyomozó csoport a letartóztatottakat a kihallgatások során súlyosan bántalmazta, adott esetben szabályszerűen megkínozta. Egy későbbi vallomás szerint „Ezek a származásuk miatt egyéneket elfogtak, felhozták a párthelyiségbe, a lépcsőház baloldalánál lévő úgynevezett Vass-féle lakásba, itt különböző kínzásokban részesítették kirablások után, éjjelenként szállították őket kivégzés színhelyére”.⁹² A csoport elsősorban Miskolcon tevékenykedett, de a környéken is eljárta, – adataink szerint – Gitta József Sajószentpéteren két zsidó munkaszolgálatost kínzott és bántalmazott, majd egymással verette őket.⁹³

A későbbi büntetőeljárások adatai szerint a nyomozó csoport követte el a Miskolc-környéki tömeggyilkosságokat, amelyeknek szinte kivétel nélkül zsidó származású személyek voltak áldozatai. Adataink szerint az első gyilkosságot október végén, a Sajó-parton követték el: Gitta József és Felcsiki Antal vezetésével a nyilasok 11 munkaszolgálatost lőttek agyon, majd a holttesteket a Sajóba dobták.⁹⁴ Smilnyák Lajos, egy 1945-ös sajtóértesülés szerint, így számolt be a történekről: „Egyik este 11 órakor Gitta József körzetvezető berendelte a párthelyiségbe és közölte vele, hogy különleges megbízatása van számára, amelyet, mint jó nyilasnak, pontosan kell teljesítenie. Tizenegy munkaszolgálatos kivégzését kellett végrehajtani. A szerencsétlen áldozatokat még az éjjel a Széchenyi utcán át kikísérték a Sajó partjára, ahol géppisztollyal lelövéldözték őket. Gitta József végezte ki a legtöbbet közülük, ő maga egy embert gyilkolt meg. [...] Hátulról tarkón lőtte, az áldozat hanyatt esett, a lábára zuhant. Ezután segített a holttesteket a Sajóba dobálni, miután előbb meztelenre vetkőztették őket.”⁹⁵

⁸⁶ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 66/1946. Bartha Kálmán kihallgatása. 1946. február 11.

⁸⁷ Kiosztják a zsidó bútorokat és ruhaneműket. Vasárnaptól kezdve lehet a Lakáshivatalhoz igényléseket beadni = *Magyar Élet* 1944. nov. 12.

⁸⁸ MNL BAZML XVII. 406. 425/1945.

⁸⁹ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 84/1948. Tavas László kihallgatása. 1945. október 31.; MNL BAZML XXV. 71/d. 00130/1953. Drótos Gyula kihallgatása. 1946. március 6.

⁹⁰ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 66/1946. Bartha Kálmán kihallgatása. 1946. február 4.

⁹¹ MNL BAZML XXV. 71/d. 00130/1953. Drótos Gyula kihallgatása. 1946. március 6.

⁹² MNL BAZML XXV. 6. Nü. 84/1948. Tavas László kihallgatása. 1945. október 31.

⁹³ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 164/1945.

⁹⁴ MNL BAZML XXIV. 202/b. Miskolci Népbíróság Nb. 162/1945. sz. ítélete Smilnyák Lajos ügyében.

⁹⁵ *Szabad Magyarország* 1945. máj.16.

(Egy másik újságcikk szerint a rendőrségi zárkában fogolytársa előtt a gyilkosságot nem ismerte el, csak azt, hogy az egyik holttestet ő dobta a Sajóba.⁹⁶)

Szintúgy a nyomozó csoport tagjai voltak – mint azt utóbb a bíróság megállapította – a Bükk-hegységbeli létrástetői tömeggyilkosságok elkövetői. Első áldozataik itt azok a zsidó munkaszolgálatosok lehettek, akiket 1944. november elején az Erzsébet Kórházból hurcoltak el. Néhány nappal azelőtt ugyanis a miskolci 546. sz. hadikórházból dr. Petrassy Miklós kérésére vettek át 35⁹⁷ zsidó munkaszolgálatost, s a már kiürített járványkórház ún. „pótszemészetén” bujtatták el őket. November 1-jén délelőtt 9 és 11 óra között egy 6–10 főből álló felfegyverzett nyilas pártszolgálatos csoport jelent meg, akik – Langfejt Károly és Szarka László vezetésével⁹⁸ – elhurcolták a zsidókat.⁹⁹ A szökést megakadályozandó, a kapunál Mente Zoltán őrködött, aki 1943 óta tagja volt a pártnak és a kórházban dolgozott gépkocsivezetőként. 27 főt hurcoltak el aznap. A súlyos betegeket azzal hagyták itt, hogy később még eljönnek értük, azonban ez ismeretlen okból végül nem történt meg. Az elhurcolt munkaszolgálatosokat a Rákóczi utcai Hűség-házában kínzásoknak vetették alá. A brutalitást mutatja, hogy Szabados György munkaszolgálatos elvesztette a szeme világát, Kolozs Imre munkaszolgálatos pedig öngyilkossági kísérlet útján próbált véget vetni szenvedéseinek.¹⁰⁰ Később névsorok szerint több csoportba osztották őket és autón, illetve gyalogosan a Glósz-kitérőben lévő ugyancsak nyilas székházba kísérték át, majd utóbb a Lillafüred közelében lévő Létrástetőn tarkólövessel végezték ki őket.¹⁰¹

A létrástetői kivégzések 1944. november 2-a és 9-e között történhettek. Az áldozatok között voltak azok a zsidók, akiket november 3-án fogtak el. Előbb a Rákóczi u. 1. sz. alatti párthelyiségbe vitték őket, majd a vasgyárba, a Salakhegy alatti bunkerbe. A tizennégy fogva tartott közül csak Rósinger Márton menekült meg; dr. Berényi László miskolci ügyvéd, Bárdos Emil vaskereskedő, Züszmann Sándor, Szabados György, Blau Zoltán, Váradi nevű biztosító titkár, Klein, a Király-malom tulajdonosa holttestét később ő maga ismerte fel a létrástetői tömegsír feltárásánál.¹⁰² Szintúgy az áldozatok között volt az a néhány bujkáló izraelita, akiket október 31-én tartóztattak le Jekkel Gyuláné Rákossy Jenő utca 8. sz. alatti lakásában. A nyolc lefogottat – a ház tulajdonosával együtt – a Radványi-féle hűség-házba vitték el, ahol állítólag maga Kóródy István nyilas vezér fogadta őket. Utóbb többük – köztük Valder István – holttestét azonosították Létrástetőn.¹⁰³

⁹⁶ Szabad Magyarország 1945. szept. 12.

⁹⁷ Egy 1945. május 12-én keltezett kimutatás szerint a következő személyek voltak felvéve a kórházba: dr. Gergely Tibor, dr. Kertész Imre, Krakauer László, Kohn László, Szabados György, Bárdos Imre, Kolozs Imre, Ruhig Pál., Lefkovics Márton, Blau Zoltán, Seffer Sándor, Wechter Imre, Katz Ábrahám, Gründstein József, Berger Ödön, Klein Móric, Kalmár László, Herman Bernát, Koppel László, Gonda Tibor, Halpert Májer, Weisz Jenő, Goldstein Ernő, Jakubovics Náthán, Teitelbaum Márton, Stamberger Lajos, Stern Herman, Weisz Gyula, Fischer Ervin, Bitterman Salamon, Berend Endre, Kohn Sándor, Varsányi Lajos, dr. Agulár József, Herceg András, Bauer Miklós. A kimutatás végére kézzel további két nevet írtak: Herskovits [helyesen: Herskovits] Lázár, dr. László Dániel. (MNL BAZML XXV. 21/b. B. 64/1957.) A elhurcoltak közül bizonyosan életben maradt Herskovits Lázár (Nagyvárad), Hercz Andor (Budapest), Kolozs Imre [helyesen: Miklós] (Miskolc), Wechter Imre (Varbóc), Jakobovits Náthán (Dobóc), dr. László Dániel (Szécsény). MNL BAZML XVII. 407. 2302/1945. Dr. Kopáry József levele a II. sz. Igazoló Bizottságnak. 1945. jún. 13.

⁹⁸ MNL BAZML XVII. 407. 2302/1945. Kollós [helyesen Kolozs – a Szerző] Miklós tanúvallomása.

⁹⁹ A későbbi vád szerint Fehér Béla Károly főgyógyyszerész távbeszélőn tájékoztatta a miskolci VII. hadtest kémelhárító osztályát, majd – mivel azok érdektelenséget tanúsítottak – a nyilaskeresztes pártot a munkaszolgálatosok ott tartózkodásáról. Feljelentése alapján történt tehát a kórházban a razzia. Fehér Béla tagadta később az ellene felhozott vádakot, s egy – sértett által tett – tanúvallomás valószínűsítheti ártatlanságát. Eszerint ugyanis a nyilasok épületről épületre haladtak, s csak úgy jutottak el a pótszemészetig. (vö.: MNL BAZML XVII. 407. 2302/1945. Kolozs Miklós igazolóbizottsági vallomása.) Márpedig, ha a munkaszolgálatosok ott-tartózkodásáról biztos információval rendelkeztek volna, bizonyos, hogy azonnal a kijelölt épületbe mentek volna, mint ahogy azt később a bíróság tévesen meg is állapította.

¹⁰⁰ Miskolci Hírlap 1945. júl. 26.; MNL BAZML VII. 51/b. 1697/1945.

¹⁰¹ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 57/1945.; MNL BAZML XVII. 407. 1035/1945.

¹⁰² MNL BAZML XXV. 4. Nb. 410/1948. Rósinger Márton tanúkihallgatása. 1948. január 27.

¹⁰³ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 60/1946. Kolozs Miklós István bírósági vallomása. Kaufmann Miklós miskolci lakos feljelentése.

Mint később a létrástetői tömegsír feltáró vizsgálóbíró megállapította: „a feltárt tömegsírban a halottak túlnyomó része hasonfekve, részben pedig fejjel lefelé fekszik, azt lehet megállapítani, hogy a gyilkosok a sír szélén lévő dombra állították áldozataikat, ott lőtték agyon őket és azok bele zuhantak a sírba [...] az áldozatok kivétel nélkül a nyak közepén, vagy a tarkón hátulról kapták a halálos lövést.”¹⁰⁴ Az exhumálások során – több tömegsírból – 147 áldozat teteme került elő.¹⁰⁵

A nyilas fegyveres pártszolgálatosokon kívül 1944 októberében és novemberében a németek (Gestapo, SS különítmények) is követtek el tömeggyilkosságokat, így október 23-án a görömbölyi Lippavölgyében, október 24-én a hejőcsabai Gadó-tanyán. Utóbb tömegsír találtak a Bábonyibércen, Kőporoson, a Szondi-telepen, Arnót határában, továbbá a Bükkben Szentléleken, Alabástrombércen és Csikorgótetőn.¹⁰⁶

Kiürítési parancs, menekülés

1944. november 5-én rendelték el Miskolc kiürítését, a tényleges kiürítés pedig november 9-én kezdődött meg.¹⁰⁷ 10-én a miskolci rendőrkapitányság parancsnoki karát és személyzetét Losoncra, majd Balassagyarmatra irányították. Ugyancsak november 10-én indult el a miskolci vasúti vonalparancsnokság áttelepülő részlegének első szállítmánya Losoncra. Utóbb a szerelvényt Nagyszombatra vitték, majd 1945 március végén Schwarczenauba.¹⁰⁸

A városi lakosság nagy többsége a helyén maradt. Ebben szerepelt játszott az a körülmény, hogy a szállítási eszközöket a hatóságok csaknem teljesen igénybe vették hadműveleti célokra és a leszerelt berendezések elszállítására. A polgári lakosság elvonultatásához november elejétől kezdve már nem állott rendelkezésre megfelelő szállítóeszköz.¹⁰⁹ Ráadásul a 2. Ukrán Front csapatai november első napjaiban már Borsod megye déli, délkeleti részén állottak. „A hatóságok nem tudtak érvényt szerezni a lakosság elvonultatására vonatkozó rendelkezéseknek, s a feltételeket sem tudták megszervezni. Ilyen körülmények között november 10-én ’engedélyt adtak’ helyben maradásra.”¹¹⁰

A kiürítés egyaránt vonatkozott a közigazgatási intézményekre, az üzemekre, de a kórházra, a rendőrségre és a vasúti üzemekre. Az üzemek leszerelése érdekében sokan – köztük a MOKÁN tagjai – a szabotálás eszközehez nyúltak, s akadályozták meg annak maradéktalan végrehajtását, de sok gépet, nyersanyagot, vagy akár – mint dr. Kopáry József és dr. Petrassy Milós kórházigazgatóknál történt – gyógyszereket tudtak megmenekíteni az elszállítástól. Mindezek ellenére a kiürítés során sok gépet és felszerelést szállítottak el, nem beszélve az élőrőről, a munkásokról, Az üzembénítésnél megemlítendő Ginzery Sándor ezredes, akit tevékenysége miatt november 13-án Christensen SS őrnagy, a Gestapo észak-magyarországi főnöke személyesen tartóztatott le, majd kalandos utat járt be. Budapesten halálraítélték, de tévedésből egy zsidó transzporttal Bécsbe szállították, utóbb 11 haláltáborba került.¹¹¹

A kiürítést szolgálhatta Kóródy István – ekkor már megyei munkarendvezető – felhívása, amelyben elrendelte minden 17-55 év közötti párttag jelentkezését november 10-e délelőtt 10 órára, a miskolci szervezet párhelyiségébe 3 napi élelemmel. A jelentkezés elmulasztása a párttagság törlésével járt. A miskolciak számára hasonló tartalmú felhívást adott ki Bánhegyi Dezső általános szervezési vezető, amely szerint november 9-én és 10-én Götzl Ferenc tisztségviselő „testvérnél” kellett jelentkezni.¹¹² Bár mindenki számára egyértelmű volt, hogy a szovjetek feltartóztathatatlanul közelednek és közeli a nyilas hatalom bukása, dr. Pünkösti Mihály főispán november 10-én kiáltvánnyal fordult a lakossághoz, amelyben a harc folytatására és a közrend megtartására szólított fel:

¹⁰⁴ *Felvidéki Népszava* 1945. máj. 5.

¹⁰⁵ MNL BAZML XXV. 71/d. B.II.00130/1954-2. sz. ítélet Mente Zoltán és társai ügyében.

¹⁰⁶ MNL BAZML XVII. 407. 749/1945.; *Miskolci Hírlap* 1945. máj. 20.; BERÁNNÉ NEMES 1971. 35. o.; CSIKI 2001. 345.

¹⁰⁷ BERÁNNÉ NEMES 1971. 33.

¹⁰⁸ MNL BAZML XXV. 4. Nb. 173/1945. Nb. 173/1945. sz. ítélet Béky József ügyében.

¹⁰⁹ BERÁNNÉ NEMES 1971. 33.

¹¹⁰ BERÁNNÉ NEMES 1971. 34.

¹¹¹ A gyárak megmentője = *Észak-Magyarország* 1992. jún. 15.

¹¹² Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Miskolci Szervezetének Hírei = *Magyar Élet* 1944. nov. 19.

„nincs más parancs számotokra, mint dolgozni és harcolni! De ezt teljesíteni kell! Mert a Vezér parancsa, hogy 'Inkább hős egy pillanatig, mint rabszolga egy életen át!' Ez a hősi pillanat a győzelem egyetlen záloga. Elvárom minden magyar testvéremtől e szent szolgálat hűséges teljesítését és megkövetelem ennek alapjául a közrend és a fegyelem legszigorúbb fenntartását. A magukról megfélelmezők kegyelemre számot nem tarthatnak. Győzünk”.¹¹³

A városban azonban november 10-én rémhírek terjedtek a közelgő szovjetekről. Az üzletek korán reggel bezártak és bár délelőtt 10 órakor megérkezett a hír, hogy a város egyelőre nincs veszedelemben, egész nap zárva tartottak. Mivel a péküzletek is bezártak, a város lakosságának egy része kenyér nélkül maradt. A rémhírek szerint már Demes Béla polgármester sem volt hivatalában. Egy másnapi cikk szerint azonban Demes, Papp Kálmán helyettes polgármester és Püskösti Mihály reggeltől a hivatalos idő végéig dolgozott, sőt – ahogy a cikk megjegyzi – „rövid ebédszünet után délután is megjelentek hivatalukban és nyugodtan dolgoztak.”¹¹⁴ Bár a cikk szerint a hatóságok vezetői hivatásuk magaslatán álltak és azt ígérték, hogy a veszélyre idejében fogják figyelmeztetni a lakosságot, ez nem történt meg. Demes Béla november 13-án adta ki utolsó felhívását, amely szerint a „nyíltárusítási üzletek kötelesek nyitvatartani, akár van árujuk, akár nincs.”¹¹⁵

November 9-én közölte a katonai parancsokság, hogy a közhivataloknak is el kell hagyniuk Miskolcot.¹¹⁶ Erre jó okuk volt, november 10-én már közvetlenül a város környékén folytak a harcok. Nem csupán a tűzérési tüzet lehetett látni Miskolcra, a város belterületét is több találat érte. A kiűritési parancsot ez alapján dr. Püskösti Mihály november 10-én adta ki.¹¹⁷ A vármegye székhelyét november 17-én¹¹⁸ ideiglenes Borsodbótára helyezték, ahol új községháza épült, ezért döntöttek a megyeháza ideköltözéséről. De itt sem maradtak sokáig, november 22-től Ózdra költöztek.¹¹⁹ Nem tartott ugyanakkor a vármegyei tisztviselőkkel Püskösti Mihály főispán, aki egyenesen Losoncra távozott. Bótán, illetve Ózdon így a vármegyei tisztikart Jakab Ferenc alispán irányította. Természetesen Ózd sem volt sokáig biztonságban, a szovjet csapatok közeledése miatt december közepén Jakab kiadta az utasítást: tovább kell vonulni a Dunántúlra, ahol a tisztviselőknek a közigazgatási hivataloknál kell elhelyezkedniük. Jakab egyúttal azzal fenyegette meg a tisztviselőket, hogy aki ennek nem tesz eleget, azt besoroztatja a hungarista légióba.¹²⁰

Dr. Demes Béla az utolsó iratot adataink alapján november 13-án írta alá a polgármesteri hivatalban¹²¹, azonban más adatok szerint csak később, november 17-én éjszaka menekült el a városból.¹²² Ekkor távozott a csendőrség, a rendőrség a megye- és a városháza, valamint a nyilaskeresztes párt. Az alispáni és a polgármesteri hivatalban egyaránt az utolsó iratot november 16-án iktatták. A menekültek Putnokra mentek, Miskolcot pedig a tábori csendőrség és a német katonai parancsnokság vette át. Ezek „oltalma alatt lassan visszaszívárgott nappalra a közigazgatás, de éjjel nem mertek Miskolcon aludni. Éjjel az orosz ágyuk voltak az urak a városban”.¹²³

¹¹³ Dr. Püskösti Mihály főispán kiáltványa = *Magyar Élet* 1944. nov. 11.

¹¹⁴ A hatóságok helyükön állnak és idejében fogják figyelmeztetni a közönséget az esetleges veszélyre = *Magyar Élet* 1944. nov. 11.

¹¹⁵ *Magyar Élet* 1944. nov. 13.

¹¹⁶ MNL BAZML XVII. 407. 956/1945.

¹¹⁷ MNL BAZML XVII. 407. 2360/1945.

¹¹⁸ MNL BAZML XVII. 407. 962/1945.

¹¹⁹ MNL BAZML XVII. 407. 926/1945.

¹²⁰ MNL BAZML XVII. 407. 956/1945.

¹²¹ MNL BAZML IV. 1906/b. 45852/1944.

¹²² Miskolc legszomorúbb napjai. Írta: Kórákó Béla = *Miskolci Hírlap* 1945. jún. 14.

¹²³ Ki ment el és ki jött vissza? Beszámoló a megszökött miskolci náciokról és azokról akiket nem tudtak magukkal hurcolni = *Szabad Magyarország* 1945. jan. 14.

Demes Béla távozása után három nappal rövid időre visszatért és a város vezetésével, mint rangidóst, dr. Ájus Ferencet bízta meg.¹²⁴ Ájus, mint „polgármester mb.” először november 19-én írt alá határozatot.¹²⁵ A város ekkor már hadművelleti terület volt, így a német katonai parancsnok volt a legnagyobb úr, aki fegyverviselési tilalmat rendelt el, esti kijárási tilalmat, s a parancsot végre nem hajtók számára azonnali főbelövést írt elő.

A miskolci nyilasok utóélete az országon belül és kívül

A miskolci nyilasok egy része Balassagyarmat érintésével menekült a Dunántúlra. Balassagyarmaton a miskolci pártszervezet élére Papp Kálmán került városvezetőként, majd átszervezte a vezetőséget. A régi tisztikar nagy részét leváltatta, városvezető-helyettes Tamás Sándor kereskedősegéd, szervezés-vezető Cseh Károly lett, a pártszolgálat vezetője továbbra is Hajcsár Béla maradt.¹²⁶ A menekült családok nyilvántartásával Tavas Lászlót bízták meg.¹²⁷

Nógrádból a miskolciak november 31-én¹²⁸ folytatták útjukat nyugat felé. Egy részük Győrben telepedett le nem függetlenül attól, hogy ide költöztették a diósgyőri MÁVAG gyárat. Mások számára Lébény és Mosonszentmiklós volt kijelölve letelepedési helyül. Lébénybe december 8-án¹²⁹ érkeztek meg a miskolci nyilasok, itt a nyilaskeresztes vezetők kaptak szállást.¹³⁰ A településen Papp Kálmán gyűlést hívott össze, ahol kijelentette, hogy „hogyminden férfi vagy bevonul katonának vagy el megy dolgozni a Győrbe települt MÁVAG gyárhoz, itthon csak a gyerekek és a 60 éven felüli férfiak maradhatnak.”¹³¹

A lébényi időszak alatt ismét változott a miskolci pártvezetés. 1945. március 16-án Tamás Sándor helyett Bánhegyi Dezső volt általános szervezési vezető lett a helyettes városvezető.¹³² 1945. január 5-én Borsodmegyei menekült szervezett irodát állítottak fel, amelynek vezetője Tavas László lett.¹³³

Papp Kálmán rendelkezése szerint tehát a nyilasok vagy munkásnak, vagy katonának álltak. Volt azonban egy harmadik választási lehetőség is, a fegyveres pártszolgálat vállalása. Ez utóbbit választotta Gitta József, Drótos Gyula, Szarka László, Csicsics Béla, Dusza István, Dusza Béla, Krajcsi János, Mente Zoltán, Vágvolgyi András és Cseh Károly.¹³⁴ Ezzel megalakult az ún. tízes csoport, amely Gitta József vezetésével ott folytatta, ahol Miskolcon abbahagyta. Fő céljuk elvileg – akár még Miskolcon a nyomozó csoportnak – a szökött katonák és munkaszolgálatosok utáni nyomozás volt, a gyakorlatban azonban a csoport kivégzőosztagként működött. A csoport számos egyéni és tömeggyilkosságot hajtott végre. A kivégzéseket elsősorban Mosonszentmiklóson követték el, de a környéken is számos gyilkosságot hajtottak végre. A kivégzések előtt legtöbbször bántalmazták, sőt meg is kínozták áldozataikat. Ha miskolci zsidók kerültek a kezükbe, különösen kegyetlenül jártak el. Arra kényszerítették őket – apát és fiát, valamint egy testvérpárt –, hogy addig üssék egymást, míg bírják. Sorsukat így sem kerülhették el, végül mindnyájukat agyonlőtték. A tízes csoport tagjai ellen utóbb bírósági eljárások indultak, amelyek során 331 ember meggyilkolásával vádolták meg őket, 137 embert Miskolcon és környékén, 184 embert a Dunántúlon gyilkoltak meg.¹³⁵

¹²⁴ MNL BAZML XXV. 6. Nb. 556/1945. Dr. Krompaszky Géza vallomása. 1944. december 19. (Dr. Ájus Ferencet utóbb a szovjetek elhurcolták. 1945-ben vesztette életét, neve szerepel a nuzali táborban elhunytak névsorában)

¹²⁵ MNL BAZML IV. 1906/b. 46278/1944.

¹²⁶ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 84/1948. Tavas László kihallgatása. 1945. október 31.; MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Bánhegyi Dezső kihallgatása. 1945. június 4.

¹²⁷ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 84/1948. Tavas László kihallgatása. 1945. október 31.

¹²⁸ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 84/1948. Tavas László kihallgatása. 1945. október 31.

¹²⁹ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Bánhegyi Dezső kihallgatása. 1945. június 4.

¹³⁰ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 84/1948. Bencsik Gyula kihallgatása. 1945. november 22.

¹³¹ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 84/1948. Bencsik Gyula kihallgatása. 1945. november 22.

¹³² MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Bánhegyi Dezső kihallgatása. 1945. június 4.

¹³³ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 84/1948. Bencsik Gyula kihallgatása. 1945. november 22.

¹³⁴ MNL BAZML XXV. 71/d. B.II.00130/1954-2. sz. ítélet Mente Zoltán és társai ügyében.

¹³⁵ MNL BAZML XXV. 71/d. 00130/1953. Megyei Ügyészség. Miskolc. 00130/1953. Bül. Vádirat. 1954. június 9.

A miskolci nyilasok 1945. március 28-ig maradtak Lébényben. Ezután a társaság szétszóródott. Bánhegyi Dezső társaival előbb Magyaróvárra, majd a csehszlovákiai Dininbe ment, ahol két hónapig tartózkodott, s csak az orosz hadsereg bevonulása után, május 12-én indult vissza Miskolcra.¹³⁶ A Győrben székelő miskolciak Németországba telepedtek át, Rottauba. Itt is folytatódott a pártélet. Legalább két-három értekezletről van tudomásunk, amelyeken Béza László vezető testvér tartotta az előadásokat aktuális ügyekről, helyi viszonyokról, élelmiszerről.¹³⁷ Utóbbi különösen nagy problémát jelentett, a magyarországi menekültek ellátása sokszor elégtelennek mutatkozott, így nem csoda, hogy – mint arról utóbb egy újságcikk beszámolt – Rottauban a miskolci nyilasok kirabolták az élelmiszereket tartalmazó vagonokat.¹³⁸

A háború befejezése után a nyilaskeresztes párt tagjainak sorsa különbözőképp alakult. A Rottauba menekültek különböző csoportokban tértek haza, az utolsó társaság 1946 szeptemberében érkezett Miskolcra. A párttagok jelentős része ellen népbírói eljárás indult, sokak hosszú éves börtönbüntetéssel fizettek cselekedeteikért. A párt korábbi vezetői közül dr. Hermann Imrét 15 évi fegyházra, dr. Terray Istvánt másfél évi, dr. Maholányi Lászlót 3 év 6 hónapi börtönre ítélték, utóbbi kettőt 1952-ben kitelepítették Hortobágyra. Nem sikerült ugyanakkor lakat alá tenni a nyilaskeresztes hatalomátvételben szerepet játszó és 1944 október-novemberében egyszisztáló vezetőket. Ők szinte kivétel nélkül az emigrációt választották, ahonnan sohasem tértek haza. Dr. Püskösti Mihály második feleségével és kislányával Brazíliában telepedett le, ahol ingatlanügynökként dolgozott, magas kort megélt, 1992-ben hunyt el.¹³⁹ Dr. Jakab Ferenc is külföldre menekült, távollétében eljárás indítottak ellene, s háborús bűntett miatt legrövidebb 10 év tartamú kényszermunkára elítélték.¹⁴⁰ Dr. Demes Béla családjával és szüleivel Argentínába menekült. Papp Kálmán helyettes polgármester 1945 húsvétján menekült nyugatra. Távollétében körözést adtak ki ellene háborús bűnök gyanújával, amit még 1956-ban is fenntartottak. 1945-től Németországban, 1948-tól Argentínában lakott, ahol református presbiter és szerkesztő volt. 1960-tól 1981-ig különböző magyar nyelvű lapok felelős szerkesztőjeként tevékenykedett. Az argentinai Córdoba városában halt meg 1985-ben.¹⁴¹ Kóródy István városvezető a háború után Ausztriában bujkált, ahol 1946. február elején bukkant le. Egy „visszaszivárgott nyilas” vallomása alapján Kóródy „pénzügyi szélhámosságok sorozatát követte el. A menekültektől különböző címeken nagyobb pénzszegeket csalt ki és azt elsikkasztotta. Szélhámosságait Ausztriában is folytatta. Több lopást is követett el, míg végül a károsultak panaszt tettek ellene a megszálló amerikai parancsnokságnál. A feljelentés alapján Kóródit letartóztatták. Kiadatása és hazaszállítása iránt megtették az intézkedéseket.”¹⁴² Bár a *Felvidéki Népszava* később felesége és testvére letartóztatásáról is beszámolt, Kóródy István sorsáról már nem szólt, ennek felderítésére további kutatások szükségesek.

Az ún. tízes-csoport tagjai közül Krajcsi Jánost, Drótos Gyulát, Csicsics Bélát 1946-ban bíróság elé állították és 1948-ban, illetve 1949-ben Budapesten kivégezték. Mente Zoltán és Vágvölgyi András tagja lett a kommunista pártnak, sőt üzemi párttitkár, illetve szervező titkár lettek, utóbb mégis elérte őket a sorsuk. Mente Zoltánt, Vágvölgyi Andrást, Cseh Károlyt 1955-ben végezték ki Miskolcon. Gitta József, Szarka László, Felcsiki Antal, Dusza Béla és Dusza István még idejében külföldre menekültek. Bár még 1956-ban is körözés alatt álltak, a felelősségre vonást elkerülték.

¹³⁶ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Bánhegyi Dezső kihallgatása. 1945. június 4.

¹³⁷ MNL BAZML XXV. 6. Nü. 1003/1947. Tégely János kihallgatása. 1945. december 5.

¹³⁸ Bolond, vagy „vezér”? Elmeorvossal figyeltették meg a nyilasok Szálasit a vasgyári vacsorán. A gyár kirablásának megdöbbentő részletei = *Felvidéki Népszava* 1945. okt. 17.

¹³⁹ SÁNDOR Zsuzsa: Szembenézés. Püskösti Árpád szittyakürtről és csodavárásról = *168 óra*, 2007. nov. 9.

¹⁴⁰ MNL BAZML XXIV. 202/b. 12621/1949.

¹⁴¹ *Argentín-magyar lexikon* (<http://ungerska.se>)

¹⁴² *Felvidéki Népszava* 1946. febr. 7., 1946. febr. 13.

LEVÉLTÁRI RÖVIDÍTÉSEK

- MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc–Alsószolca
- IV. 802/b. = Borsod vármegye főispánjának iratai
- IV. 1901/b. = Miskolc város főispánjának iratai
- IV. 1906/b. = Miskolc Város Polgármesteri Hivatalának iratai
- VII. 51/b. = A Miskolci (Királyi Ügyészség) Államügyészség iratai
- XVII. 406. = A Miskolci I. sz. Igazoló Bizottság iratai
- XVII. 407. = A Miskolci II. sz. Igazoló Bizottság iratai (a továbbiakban
- XXIV. 202/b. = A Borsod Vármegyei Földhivatal iratai. Általános iratok
- XXV. 4. = A Miskolci Népbíróság iratai
- XXV. 6. = A Miskolci Népügyészség iratai
- XXV. 21/b. = A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei (1983-ig Miskolci) Bíróság iratai. Büntető peres iratok
- XXV. 71/d. = A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség iratai. TŰK-iratok
- XXXV. 133/a. = Az MSZMP és jogelőd pártjai Borsod-Abaúj-Zemplén megyei és miskolci szervezeteinek gyűjteménye. Általános gyűjtemény

BIBLIOGRÁFIA**BERÁNNÉ NEMES 1981**

BERÁNNÉ NEMES Éva: Miskolc politikai élete a német megszállás hónapjaiban = *Borsodi Történelmi Évkönyv* III. (1971) 13–46.

BERÁNNÉ NEMES–ROMÁN (szerk.) 1981

BERÁNNÉ NEMES Éva–ROMÁN János (szerk.): *Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez, IV. köt. 1939–1944.* Miskolc megyei város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága. Miskolc, 1981

CSIKI 2001

CSIKI TAMÁS: A miskolci zsidóság a holocaust időszakában = *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 40. (2001) 335–345.

DOBROSSY 2007

DOBROSSY István: Várospolitikai, köztörténet. In: DOBROSSY István–STIPTA István (szerk.): *Miskolc története V/1–2. 1918-tól 1949-ig.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár–Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2007. 1. 41–86. (*Miskolc története 6 kötetben*)

KAPUSI 2005

KAPUSI Krisztián: *Keresztezett életutak. Halmay Béla és Honti Béla miskolci polgármesterek.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár–Pfliegler J. Ferenc emlékére a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért Alapítvány, Miskolc, 2005

PAKSY 2007

PAKSY Zoltán: *A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak megalakulása, tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1939 között.* PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem BTK, Pécs, 2007

TARCAI 2005

TARCAI Béla: Források Miskolc hadtörténetéhez 1919–1948 = *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Évkönyv* XII–XIII. (2005) 251–269.

VINCELLÉR 1996

VINCELLÉR Béla: *Szálasi hat hónapja. 1944. október–1945. május.* Volos Kiadó, Budapest, 1996